het veld ruimen vanwege de zwangerschap van zijn dienstbode. Door een beroeping als predikant te Amsterdam werd hem een escape geboden. Al eerder hadden vrouwen in Arnhem een aanklacht tegen 'die vieze kerel' ingediend. Mevrouw Wisse wilde niet bij haar man begraven worden.

Van Driel is een knap historicus. Dat oordeel wordt niet onderschreven in de CGK. In het *Reformatorisch Dagblad* (hierna: *RD*), 30-11-2020, reageerde een Katwijkse dominee 'onthutst en bedroefd'. Hij verwijt Van Driel de ethiek van de Heilige Geest te negeren die in Hebreeën 11 alleen de geloofsdaden noemt van de geloofshelden. Wanneer Van Driel in zijn weerwoord de 'kerkelijke doofpotcultuur' bekritiseert en wijst op de onverbloemde Bijbelse beschrijving van de schanddaden van Simson en David (*RD*, 3-12-2020), repliceert de predikant dat een historicus zich niet de rol van 'geïnspireerd Bijbelschrijver' mag aanmeten. Klaarblijkelijk wil de predikant voorkomen dat het demasqué van Wisse leidt tot de val uit de hemel van de 'profetische prediker die nu al zoveel jaar verlost mag zijn van zichzelf en de Heere eeuwig mag groot maken' (*RD*, 5-12-2020). In een recensie betoogt een Apeldoornse emeritus hoogleraar vol 'verbijstering en verdriet' dat het zo 'echt niet' kan en er 'in de geschiedenis dingen [zijn] die beter niet opgerakeld kunnen worden' (*RD*, 10-12-2020). Hopelijk is zijn opvatting niet maatgevend voor het historisch onderzoek in Apeldoorn.

De dominee vraagt zich af wie eigenlijk met de biografie gediend is. Van Driel beschrijft het leven van Wisse binnen het kader van de geschiedenis van de CGK, een hopeloos verdeeld kerkgenootschap. De rechterflank ervan, waartoe Wisse behoorde, moet als 'echt' reformatorisch niets van beeldendienst en heiligenverering weten, maar cultiveert ideologieën en persoonsverheerlijking meer dan welke protestantse denominatie ook. Jammer dat vromen die door Van Driels boek tot dieper inzicht in zichzelf zouden kunnen komen, het in de ban doen.

C. Houtman, Wijhe

Samuel Lee, *De Bijbel in de Bijlmer: 1 miljoen migrantenchristenen in Nederland* (Haarlem: Nederlands Bijbelgenootschap, 2020), ISBN 9789089122278; 95 pp., € 12,50.

Deze migrantentheologie 'in a nutshell' is een uitgave van het Nederlands Bijbelgenootschap. De auteur laat zien hoe levens van 'migranten' uit de Hebreeuwse Bijbel die 'ver van huis' waren perspectief bieden aan

Vrije Universiteit (vrijeamsterdmnld)
IP: 145.108.229.143

migranten van nu. Bijbelse migrantenverhalen worden telkens afgewisseld met bijdragen van hedendaagse christenmigranten die in de Bijlmer leven.

Lee schetst een levendig beeld van hoe de Bijbel wordt gelezen in dit kloppend hart van kleurrijk Amsterdam, met een grote kerkdichtheid en meer dan 130 nationaliteiten. Zijn Bijbelmeditaties dateren weliswaar uit de tijd dat Lee nog een visie had die behoorlijk Evangelisch-Pinkster was (5), maar met zijn instemming zijn ze grondig herzien door Theanne de Boer. Lee leest de Bijbel nu anders dan vroeger, namelijk contextueel en vanuit de vraag wat de Bijbel in onze Nederlandse seculiere context kan betekenen, nu wetenschap en technocratie de boventoon voeren, terwijl individualisme, eenzaamheid en gebrokenheid hoogtij vieren (19). Hij wil de Bijbel niet te mooi voorstellen en zegt dat hij lastige teksten bespreekbaar wil maken, maar in dit boek doet hij dat niet. Zijn teksten zijn vooral een sterk pleidooi aan het adres van de gevestigde kerken om bruggen te bouwen naar migrantenkerken. Omgekeerd vraagt hij van migranten die met koloniale verbittering kampen om voor hun vroegere kolonisators te bidden en hen te vergeven (54). De auteur ziet Abraham als de 'vader van alle migranten'. Dat impliceert dat gevestigde kerken de (fragiele) migrantenkerken niet in de steek mogen laten. Migranten zijn niet heilig, net zomin als Jacob, die 'geniepige migrant' die door Gods genade veranderde in een 'migrant van zegen'. Laten westerse christenen van Jacob (= Israël) leren, dat ze tot zegen kunnen zijn (42).

Het boek mediteert over Bijbelse migranten, die wegens verschillende oorzaken hun eigen land moesten verlaten. Op Gods bevel op weg naar een nieuwe toekomst (Abraham), om de gevolgen van je eigen onhebbelijkheden te ontlopen (Jacob), om het vege lijf te redden (Jozef), uit familiaire solidariteit (Ruth), als balling (Daniël) of als krijgsgevangene (het dienstmeisje van Naäman). Ook Jozef en Maria moesten naar Egypte vluchten en wie was er meer 'migrant' dan de apostel Paulus, die voortdurend op reis was? Dat weet de auteur ook wel (14), maar dit boek beperkt zich hoofdzakelijk tot het OT, met soms een klein uitstapje naar het NT (63). In de Ruthmeditatie kijkt de auteur terug op zijn eigen bizarre vlucht en hoe hij tenslotte terecht kwam in een onbekend land, waarvan hij de taal niet kende. Maar het kwam uiteindelijk goed. Citaat: "Ik ben gezegend door de Koning der glorie te dienen en door mijn ervaring te delen met duizenden migranten in Europa en wereldwijd" (66). De toegevoegde teksten van Bijlmerbewoners uit Nigeria, Ghana, de Filippijnen en Suriname getuigen van innige vroomheid. De liefde van Christus wordt als de kernboodschap gezien (35). In moeilijkheden helpt het voorbeeld van Jezus' geduld (49), Jobs Godsvertrouwen (61), Esthers geloof, en het gebed van Hanna (71). De

Vrije Universiteit (vrijeamsterdmnld)
IP: 145.108.229.143

mooiste zin uit dit boek is van Mimi David, die in geloof wil groeien om: 'de beste versie van mijzelf' te worden (83).

Lee's bijdrage over het dienstmeisje van Naäman is een treffend voorbeeld van zijn contextuele aanpak. Hij ziet dat haar geloof en onbaatzuchtigheid tot op de dag van vandaag talloze migranten inspireren, die door barre omstandigheden gedwongen zijn in buitenlanden te werken om in het levensonderhoud van hun families te voorzien (87). Staat de machtige Naäman wellicht voor het rijke Westen, dat blijkbaar toch niet alles kan oplossen? In onze westerse wereld is het christelijk geloof nagenoeg verdwenen. Veel van onze problemen, zoals eenzaamheid en individualisering, zijn niet met macht en geld op te lossen. Dit meisje wijst de weg naar de oplossing. Ze laat zien dat het geloof in God, in Jezus teruggegeven kan worden aan continenten die het zijn kwijtgeraakt.

Margriet Gosker, Károli Gáspár University, Budapest

Vrije Universiteit (vrijeamsterdmnld)
IP: 145.108.229.143